

○ *Hedda Gabler* – een kritiek

- Cynische hallucinaties in fel tl-licht -

Cultuurjournalist Sara van der Kooi beschrijft een encenering van de klassieker van Ibsen die je verbouwereerd achterlaat: “De enige optie die de toeschouwer heeft is zich over te geven, zich mee te laten slepen in deze nachtmerrieachtige trip, de pijnlijke hallucinaties in fel tl-licht.”

Sara van der Kooi

Verveling kent vele gedaanten. Je hebt verveling die veroorzaakt wordt door factoren van buitenaf. Verveling tijdens het wachten op de bus, of een eentonig hoorcollege. Er is ook een meer existentiële vorm van verveling. Eentje die van binnenuit komt, vanuit de overtuiging dat het bestaan doel- en zinloos is. Dit soort verveling dooft alle levenslust; zij maakt de wereld dof en betekenisloos. Het is de apathische ‘whatever’-houding, desinteresse die voortkomt uit... Ja, waaruit eigenlijk? Uit een overvloedig aanbod van niet werkelijk waardevolle prikkels? Een overdaad aan luxe? Of uit een gebrek aan intimiteit, waardering, oprecht contact, een emotionele beschadiging? Dit soort verveling kan resulteren in het tegenovergestelde van apathie: destructie.

Tussen die twee uitersten beweegt hoofdpersoon Hedda Gabler zich in de recente encenering van het gelijknamige

stuk door het Nationale Toneel. In handen van aanstormend regietalent Susanne Kennedy is Hedda geen slachtoffer van haar negentiende-eeuwse bourgeois omgeving maar een jonge vrouw van nu, die al te vaak gekwetst is en dondersgoed weet dat haar leven volkomen nutteloos is.

Ironische blik

De voorstelling begint, Hedda maakt haar entree. Stoer, met grote, vastberaden passen. Ze draagt een groen glitterjurkje, hoge zwarte laarzen, opgestoken haar à la Amy Winehouse. En een revolver. Die hangt in een holster tegen haar heup. In een snelle beweging trekt ze hem eruit, zet hem tegen haar slaap – een luide knal. Haar hoofd bungelt schuin, de mond halfopen. Dan herstelt ze zich en werpt een ironische blik de zaal in. Vanaf nu krijgen we – als in een lange, nachtmerrieachtige flashback – de reconstructie van haar laatste levensdagen voorgeschoteld.

Hedda gaat vooraan op het toneel op een stoel zitten, onderuitgezakt en met de benen wijd zodat het publiek recht in haar kruis kan kijken. Weinig opwindend is dat, ze draagt een witte a-sexuele mannenonderbroek onder haar legergroene panty met gaten. Sloom kijkt ze naar het publiek, met haar blik maakt ze de mensen medeplichtig aan haar lethargie. Alles aan deze vrouw ademt desinteresse. Haar houding, haar stem, haar oogopslag. Als ze eens niet spottend richting de zaal blikt – om de mond een bitter cynisch glimlachje om de domheid van haar medepersonages – dan slaat ze wel gekweld haar ogen ten hemel. Hoe betekenisloos kan een mensenleven zijn, dat zie je haar zich

continu afvragen. Het zijn echter niet alleen de mensen om haar heen die ze veracht. Haar eigen leven is minstens even leeg en zichzelf minstens even slap. Maar, in tegenstelling tot de meesten om haar heen, is zij zich daarvan bewust. Çigdem Teke laat in de rol van Hedda een intense, woedende onmacht uit al haar poriën stromen.

Kennedy heeft Ibsens stuk grondig aangepakt: het einde als beginscène nemen, rollen schrappen, teksten toevoegen, vrouwenrollen door mannen laten spelen, een heftige soundscape erbij: over rigoureuze bewerkingen gesproken. Van negentiende-eeuws burgerlijk drama is het eenentwintigste-eeuws postmodern nihilisme geworden. En het werkt ook nog. Deze Hedda is fel, indringend en meeslepend. Onprettig ook. Hoofdrolspeelster Çigdem Teke maakt er een uiterst onaangenaam mens van, wier meest dierbare accessoire een kille revolver is. De jonge actrice zet hiermee een onwaarschijnlijk intrigerend, ongrijpbaar personage neer. Ondanks alle kille onverschilligheid weet ze toch ontroering te wekken, door bij vlagen wat kwetsbaarheid te laten doorschemeren. Deze vrouw is duidelijk ooit mishandeld. Zoniet fysiek, dan zeker wel geestelijk. De kwetsbaarheid zit eigenlijk alleen in haar ogen. Meestal heeft ze een doffe blik, maar dan ineens kijkt ze vlammend of schittert er een halve traan in haar ooghoek. Af en toe haalt ze het pistool even uit de holster, laat hem door haar handen glijden, speelt er mee. Dan richt ze. Eerst op zichzelf maar dan, doelgericht, op iemand in het publiek. Haar blik is hard, de spanning stijgt, ze kan elk moment de trekker overhalen.

Deconstructiedrift

Ibsens stuk verhaalt over een intelligente en bloedmooie jonge vrouw die na het overlijden van haar vader, een beroemde generaal, trouwt met de burgerlijke Jurgen Tesman. Na hun huwelijksreis, waarin hij onderzoek doet en promoveert, komen ze terug in hun stadje. Jurgens bemoeizuchtige tante Julle wacht op hen. Hedda is haar nieuwe man dan al lang en breed spuugzat. De komst van Jurgens academische rivaal en Hedda's ex-minnaar Eilert Lövborg zet de verhoudingen op scherp. Jurgen, wiens familiekapitaal zienderogen slinkt, ziet hem als concurrent voor een baan als professor bij de universiteit. Eilert op zijn beurt, na zijn vroegere flirt met Hedda aan de drank geraakt, is met hulp van Thea Elvsted (een oud schoolgenootje van Hedda) afgekickt en heeft zich ontwikkeld tot een verdienstelijk schrijver. Hij werkt aan zijn meesterwerk en zegt Jurgen niet te willen beconcurreren. Maar Hedda en Eilert loeren wel weer als vanouds naar elkaar.

Na een feest komt Jurgen thuis met Lövborgs manuscript, wat hij zegt ergens te hebben gevonden. Als Lövborg vervolgens bij Hedda aanklopt, wanhopig op zoek naar zijn verloren levenswerk, vertelt zij niet dat het gevonden is maar suggereert hem er een einde aan te maken. Hij vertrekt met Hedda's pistool, zij vernietigt het manuscript. Wanneer het nieuws komt dat Eilert zelfmoord heeft gepleegd, is (of doet) iedereen ontzet, behalve Hedda. Maar al snel komt rechter en huisvriend Brack met de ontvullende waarheid. Lövborgs dood blijkt een ridicul ongeluk, het pistool ging per ongeluk af in zijn zak. In het oorspronkelijke stuk blijkt Brack te weten dat

het Hedda's pistool was, en probeert hij haar hiermee (seksueel) te chanteren. Hedda, nu volledig gedesilluseerd en angstig voor de straf die haar wacht, pleegt zelfmoord.

In Kennedy's versie is angst voor chantage echter geen reden meer voor de zelfmoord van het hoofdpersonage. Brack heeft hier al vanaf het begin een banale seksuele verhouding met Hedda. Ook andere redenen die traditioneel worden aangehaald om Hedda's zelfmoord te verklaren, zoals haar angst voor armoede als Jurgen geen werk zou vinden, de mogelijkheid dat ze een kind van Lövborg verwacht of de suggestie van een geheime relatie tussen Thea en Jurgen, zijn hier niet aan de orde. In deze voorstelling draait alles om de destructiedrift van het hoofdpersonage. Ze veracht de wereld, de anderen en zichzelf. Volkomen onthecht van alle mensen om zich heen is vernietiging het enige waaraan ze een soort van plezier beleeft. Of: waardoor ze nog iets voelt, een zweempje levensdrift ervaart.

Schetsmatige reductie

Hoewel het een ensemblestuk is, voelt deze *Hedda Gabler* bijna aan als een soloperformance. Actrice Çigdem Teke staat als Hedda voor op het toneel, de andere personages staan (ook letterlijk) op het tweede plan en zijn gereduceerd tot schetsmatige figuren. Echtgenoot Jurgen wordt door Pieter van der Sman gespeeld als een papkindje met sneue zenuwtrekjes. Tante Julle is een kil en manipulatief manwijf, demonisch neergezet door Ben Ramakers in een knalgeel jurkje. Hedda's oude liefde Eilert Lövborg (Jorre Vandenbussche) heeft een duister en introvert uiterlijk

gekregen, met zwartomrande ogen en lang zwart punkhaar. Diens geliefde Thea (Caroline Liekens) is in alles zijn tegenpool, een popperige cheerleader met lang golvend haar en een blauw mini-jurkje waar een rood slipje onder uitpiept. Huisvriend Brack is in handen van Jobst Schnibbe verworden tot een pafferige perverseling in macho westernoutfit.

Hedda's geliefde piano, ook een belangrijk object, is tot een schets teruggebracht: een enkele snaar die over de breedte van het toneel loopt. Nu en dan strijkt ze er met een vinger over, een akelig schurend geluid. Of ze grijpt de snaar met beide handen vast, soms uit ingehouden woede, dan weer alsof ze steun zoekt. Maar dit vertrouwde instrument biedt geen houvast of troost. Dat gegeven klopt ook in de rest van de encenering: Hedda's beroemde melancholische zijnstoestand, die in de klassieke interpretaties veroorzaakt zou zijn door haar sociale omgeving en status, is hier namelijk afwezig. Slechts af en toe zie je een traan die in haar ooghoek opwelt, maar niet geplengd wordt. Hier is geen ruimte voor sentiment, bovendien is deze Hedda toch al te zeer afgestompt. De drie wanden en de vloer zijn bekleed met immense foto's van lichamen, vooral blote benen, armen, voeten. Overal zitten kogelgaten in, Hedda heeft lukraak in de rondte lopen schieten. Het decor spiegelt Hedda Gablers gehavende innerlijk.

Levensdrift

Zoals het hoort bij echte klassiekers, kent ook dit meesterwerk van Henrik Ibsen een bewogen uitvoeringsgeschiedenis. Van de weinige grote, vrouwelijke karakterrollen die de

theaterliteratuur kent, is Hedda Gabler wel een van de meest begeerde. Een zelfmoordenares, een 'vrouwelijke Hamlet', voor menig steractrice een gedroomde uitdaging. Bovendien leent het stuk zich voor velerlei interpretaties; Freudiaans, emancipatorisch, sociaal-realistisch.

De laatste belangwekkende enscenering van dit stuk in Nederland dateert uit 2006. Toen speelde Halina Reijn de rol bij Toneelgroep Amsterdam, in regie van Ivo van Hove. Over zijn enscenering zei hij toen: "*Hedda Gabler* is geen stuk over de sociale middenklasse in de 19^e eeuw, geen stuk over de conflicten tussen man en vrouw, maar een existentialistisch toneelstuk, een onsympathieke zoektocht naar de betekenis van het leven, naar de waarheid." Regisseur Susanne Kennedy zet vanuit deze opvatting een volgende stap. In haar voorstelling is de vrouw de zoektocht voorbij, zij heeft het feit dat het leven betekenisloos is op haar eigen cynische manier al volledig geaccepteerd. Het karakter dat we nu zien, doet denken aan de onsympathieke personages van Michel Houellebecq, die zich wentelen in de lelijkheid van het bestaan. Over Houellebecq zei filosoof Alain de Botton ooit: "Iemand die zo cynisch is, kan niet zonder hoop zijn."

Is die uitspraak ook van toepassing op de door Teke gespeelde Hedda? Haar desinteresse en cynisme zijn allesoverheersend, als ze al hoop heeft, zit het wel erg diep verstoppt. Wat heeft haar toch zo diep gekwetst? Hedda's nihilistische levensopvatting heeft veel te maken met het overschrijden van seksuele grenzen. Teke's personage is iemand voor wie seksualiteit, oprechtheid en intimiteit niets

met elkaar te maken hebben. Routinematig en los van elk gevoel neemt ze uitdagende poses aan of laat ze zich neuken door grove geilaard Brack. Ze veracht de onderdanige stoeipoes Thea maar weet aan haar eigen vrouwelijkheid geen uiting te geven. Hiermee raakt regisseur Kennedy aan wezenlijke conflicten die voor veel jonge vrouwen herkenbaar zijn. Hoe kan ik mezelf zijn in een samenleving waarin alles en iedereen mij bestempelt als een primair seksueel en als zodanig beschikbaar wezen? Zet ik mijn seksualiteit in als kracht of negeer ik haar juist? Hedda kan, zoals zoveel jonge vrouwen, hierin geen keuze maken en zwalkt heen en weer tussen *powerbitch* en volgzaamheid. Dat is pijnlijk, ook om naar te kijken. Onwaarschijnlijk denigrerend is de scène waarin tante Julle eerst een hardvochtig baarmoederonderzoek bij Hedda uitvoert, om haar vervolgens een keurig zwart jurkje aan te trekken en haar make-up weg te poetsen. Hedda laat het allemaal gebeuren, zij heeft het verzet tegen de intimidatie opgegeven.

Gemystificeerd

Hedda Gabler is de vierde grote vrouwenrol van dit seizoen bij het Nationale Toneel. Eerder kwamen Terèse Raquin, Medea en Carmen voorbij, later volgde Julia nog. Vooral de vergelijking tussen Euripides' Medea en Ibsens stuk is interessant. Hun beider personages zijn door de jaren heen onderwerp geweest van veel discussie: hoe komen die vrouwen tot zo'n daad van respectievelijk kindermoord en zelfmoord? Het personage van Medea dat haar eigen kinderen doodt, wordt traditioneel gezien als moeilijk invoelbaar, haar beweegredenen zijn lastig te begrijpen. In de

recente productie met Ariane Schluter als Medea heeft regisseur Johan Doesburg echter gekozen voor zo veel mogelijk helderheid en inzichtelijkheid. Zijn Medea moordt uit wraak en om haar kinderen te beschermen, in de wetenschap dat ze daarna amper met haar daden zal kunnen leven. Schluter speelt Medea als een trotse vrouw die precies weet wat ze doet en waarom.

Bij *Hedda Gabler* wordt de verklaring voor haar zelfmoord traditioneel gezocht in vrij concrete aanleidingen zoals de beklemming van het burgerlijke milieu of een psychische aandoening. Zoniet in deze productie. In handen van Susanne Kennedy wordt het personage juist gemystificeerd, duister en ongrijpbaar. Hedda Gabler is hier een onafgebakende, ietwat troebele verbeelding van de hedendaagse jonge vrouw die worstelt met thema's als autonomie, zelfbeschikking, seksualiteit, zingeving. Die troebelheid werkt in deze voorstelling niet als een zwakte maar als een kracht, een verrijking. De toeschouwer komt nooit echt te weten wat er zich achter dat masker van cynisme en koele woede afspeelt. Waar Hedda's verachting van de wereld en haar destructiedrift precies vandaan komen, valt niet rationeel te beredeneren. De enige optie die de toeschouwer heeft is zich over te geven, zich mee te laten slepen in deze nachtmerrieachtige trip, de pijnlijke hallucinaties in fel tl-licht. De muziek maakt je doof, de beelden zijn zo kil en scherp dat ze je de adem afsnijden. Er is geen andere keuze dan Hedda's pijn en woede te ondergaan en deze – ergens diep van binnen, onbewust bijna – te herkennen.

Sara van der Kooi (1978) studeerde Spaans, Algemene Letteren en Theaterwetenschap in Utrecht. Ze werkt freelance als dramaturg, programmeur en journalist en publiceerde onder andere bij 8WEEKLY, Theatermaker, rekto:verso en Theater Instituut Nederland.

Met dank aan Domein voor Kunstkritiek (www.domeinvoorkunstkritiek.nl)
Hedda Gabler – Nationale Toneel, Regie: Susanne Kennedy, Gezien: 19 december 2008.